AKMEOLOGIK YONDASHUV ASOSIDA INFORMATIKA TO‘GARAGI FAOLIYATINI TASHKIL QILISHNING USTUVOR TAMOYILLARI VA MODELI

Botiraliyeva Maftunaxon Botirali qizi
Qo‘qon davlat universiteti Matematika kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada umumiy o‘rta ta’lim maktablarida sinfdan tashqari sharoitda informatika bo‘yicha to‘garak faoliyatini akmeologik yondashuv asosida tashkil qilishning nazariy asoslari yoritilgan. “Akmeologiya” va “akmeologik yondashuv” tushunchalarining mazmuni tahlil qilinib, “Qiziqarli informatika” to‘garagi faoliyatini takomillashtirishning o‘n ikki ustuvor tamoyili asoslangan. Shuningdek, tashxislovchi, konseptual-metodologik, tashkiliy-faoliyat, nazorat-baholash va korreksion-rivojlantiruvchi bloklardan iborat to‘garak faoliyati modeli tavsiflangan.

Kalit so‘zlar: akmeologiya, akmeologik yondashuv, sinfdan tashqari ishlar, informatika to‘garagi, tamoyil, model, kompyuter kompetensiyasi, axborot kompetensiyasi.

Аннотация. В статье раскрываются теоретические основы организации кружковой деятельности по информатике во внеурочное время в общеобразовательных школах на основе акмеологического подхода. Проанализировано содержание понятий «акмеология» и «акмеологический подход», обоснованы двенадцать приоритетных принципов совершенствования деятельности кружка «Занимательная информатика». Описана модель деятельности кружка, включающая диагностический, концептуально-методологический, организационно-деятельностный, контрольно-оценочный и коррекционно-развивающий блоки.

Ключевые слова: акмеология, акмеологический подход, внеурочная деятельность, кружок по информатике, принцип, модель, компьютерная компетенция, информационная компетенция.

Abstract. The article examines the theoretical foundations of organizing extracurricular informatics club activities in general secondary schools on the basis of the acmeological approach. The meaning of the concepts “acmeology” and “acmeological approach” is analysed, and twelve priority principles for improving the activity of the “Entertaining Informatics” club are substantiated. A model of club activity is described, consisting of diagnostic, conceptual-methodological, organizational-activity, control-assessment and correctional-developmental blocks.

Keywords: acmeology, acmeological approach, extracurricular activities, informatics club, principle, model, computer competence, information competence.

Kirish

Jamiyat hayotining raqamli iqtisodiyotga tobora bog‘lanib borishi ta’lim oluvchilarni tezkor o‘zgarishlarga moslashtirish, ularni kasbiy faoliyatga muvaffaqiyatli yo‘naltirish masalasini dolzarb qilmoqda. AQSH, Finlyandiya, Singapur, Yaponiya, Janubiy Koreya kabi davlatlarda axborot texnologiyalari alohida fan sifatida emas, balki shaxsiy rivojlanish, kasbiy yo‘nalish va raqobatbardoshlik vositasi sifatida qaraladi. Maktablardagi STEAM va robototexnika laboratoriyalari, individual ta’lim trayektoriyalari o‘quvchilarda tanqidiy, ijodiy fikrlash va tadbirkorlik kompetensiyalarini shakllantirishga qaratilgan akmeologik yondashuvning amaliy ifodasi bo‘lib xizmat qilmoqda.

O‘zbekistonda “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi (PF-6079, 2020-yil 5-oktyabr), “Bir million dasturchi” loyihasi hamda maktabdan tashqari ta’lim samaradorligini oshirishga qaratilgan PQ-4467-son qaror (2019-yil 30-sentyabr) o‘quvchilarning axborot texnologiyalari bilan ishlash malakalarini rivojlantirishga keng yo‘l ochdi [1; 2]. Shu bilan birga, maktablardagi informatika to‘garaklari ko‘pincha “kompyuter savodxonligi” darajasidagi mashg‘ulotlar bilan cheklanib qolmoqda, o‘quvchi shaxsining yetuklikka erishishini ta’minlovchi tizimli yondashuv yetishmaydi.

Maqolaning maqsadi – akmeologik yondashuv asosida informatika to‘garagi faoliyatini tashkil qilishning ustuvor tamoyillarini aniqlash va ularga tayangan holda to‘garak faoliyatining takomillashtirilgan modelini asoslashdan iborat. Tadqiqotda adabiyotlarning nazariy tahlili, pedagogik kuzatish, modellashtirish va ekspert baholash metodlaridan foydalanildi.

Akmeologik yondashuvning mohiyati

“Akmeologiya” (yun. *akme* – cho‘qqi, yetuklik; *logos* – ta’limot) atamasini 1928-yilda N.A.Ribnikov kiritgan bo‘lib, u katta yoshlilarning rivojlanishini belgilovchi qonuniyatlar majmui sifatida talqin qilingan. B.G.Ananyev 1968-yilda akmeologiyani insonshunoslik fanlari tizimida pedagogika va gerontologiya oralig‘ida joylashtirgan, keyinchalik fanning rivojlanishi A.A.Bodalev va A.A.Derkach ishlari bilan bog‘liq bo‘ldi [3].

Zamonaviy talqinlarda akmeologiya faqat kasbiy mahorat cho‘qqisini emas, balki shaxsning turli yosh davrlarida yuqori natijalarga erishish imkoniyatini o‘rganadi. V.N.Maksimova va N.M.Poletayeva uni voyaga yetayotgan shaxsning umumiy rivojlanishda yuqori yutuqlarga erishishini ta’minlovchi nazariy-metodologik yondashuv deb ta’riflaydi; Ye.P.Bocharova esa akmeologik g‘oyalarning ildizini aqliy va jismoniy kamolot uyg‘unlashgan qadimgi yunon tarbiya idealida ko‘radi [4].

Ushbu qarashlarni umumlashtirib, akmeologiyani “individ – komil inson” tamoyili bo‘yicha shaxsning ijtimoiy, ma’naviy-axloqiy, aqliy va kasbiy shakllanishidan to yetuklik darajasigacha bo‘lgan rivojlanish qonuniyatlarini o‘rganuvchi integral fan sifatida ta’riflash mumkin. Shunga ko‘ra **akmeologik yondashuv** – o‘quvchining individual imkoniyatlarini maksimal ro‘yobga chiqarishga, uning shaxsiy va kasbiy “akme”siga erishishini rag‘batlantirishga yo‘naltirilgan pedagogik jarayonni tashkil qilish strategiyasidir.

Informatika to‘garagi uchun bu yondashuv alohida ahamiyatga ega. 5-sinfdan boshlab o‘qitiladigan “Informatika va axborot texnologiyalari” fani o‘quvchilarda kompyuter savodxonligini yetarli darajada shakllantiradi. Shu bois 9–11-sinflarda to‘garakning vazifasi savodxonlik emas, balki axborot texnologiyalari bilan muvaffaqiyatli ishlash kompetensiyalarini rivojlantirishdir. Mana shu holat inobatga olinib, tadqiqotda to‘garak “Qiziqarli informatika” deb nomlandi.

To‘garak faoliyatining ustuvor tamoyillari

Nazariy tahlil va maktab amaliyotini o‘rganish natijasida “Qiziqarli informatika” to‘garagi faoliyatini takomillashtirishda quyidagi o‘n ikki tamoyil ustuvor deb topildi.

1. **Tashxisli va maqsadli yondashuv.** O‘quvchilarning kompyuter, axborot va raqamli kompetensiyalari darajasi dastlab “O‘zaro bog‘lovchi diagramma”, “G‘oyalar generatori”, “Assotsiativ xarita”, “Venn diagrammasi” kabi metodlar yordamida tashxislanadi. Tashxis natijalari topshiriqlar jamlanmasini shakllantirishga, har bir topshiriqning aniq maqsadi esa o‘quv harakatlarini to‘g‘ri yo‘naltirishga xizmat qiladi.
2. **Individual imkoniyatlarni inobatga olish.** Har bir a’zoning qiziqishi, ehtiyoji va egallagan bilim darajasi o‘rganilib, shunga ko‘ra kichik guruhlarga biriktiriladi.
3. **Tanqidiy va tahliliy yondashuv.** Axborot bir necha mezon asosida ko‘p tomonlama tahlil qilinadi: asosiy elementlar ajratiladi, ular o‘rtasidagi mantiqiy aloqa topiladi. Bu axborotli tafakkur va madaniyatni rivojlantiradi.
4. **Nazariya va amaliyot birligi.** Darsda o‘zlashtirilgan bilim to‘garakda amaliy topshiriqlar orqali mustahkamlanadi; amaliyotda qo‘llanilmagan bilim tez unutiladi.
5. **Shaxsiy rivojlanishga yo‘naltirilganlik.** O‘quvchining o‘zini o‘zi nazorat qilish va boshqarish malakalarini shakllantirishga e’tibor qaratiladi.
6. **Kasbiy yo‘naltirilganlik.** To‘garak a’zolari veb-dasturchi, multimedia dizayneri, ma’lumotlar bazasi mutaxassisi, axborot xavfsizligi bo‘yicha maslahatchi kabi mehnat bozorida talab yuqori bo‘lgan kasblar bilan tanishtiriladi.
7. **Kreativ-izlanuvchan yondashuv.** O‘quvchilar topshiriq yechimining bir necha variantini taklif qiladi, guruhli muhokama orqali eng maqbuli tanlanadi.
8. **Amaliy-ijodiy yondashuv.** Takomillashtirilgan yechimlar amaliyotga tatbiq qilinadi; o‘quvchi topshiriqni o‘z imkoniyatiga ko‘ra bir yoki bir necha marta taqdim qilishi mumkin.
9. **Interfaol va kollaborativ yondashuv.** Jamoaviy loyiha, debat, tanlov va bellashuvlar asosida juftlik, kichik va katta guruhlarda ishlash tashkil qilinadi.
10. **Innovatsion yondashuv.** Zamonaviy pedagogik texnologiyalar, yangi dasturiy mahsulotlar va IT trendlari mashg‘ulotlarga tatbiq etiladi.
11. **Tarbiyaviy ta’sir va rivojlanishning yaxlitligi.** Ma’naviy, intellektual va ijodiy rivojlanish uyg‘unlashtiriladi; axborot xavfsizligi va axloqiy qoidalarga rioya qilish malakasi shakllantiriladi.
12. **Refleksiv baholovchi yondashuv.** Tajribadan so‘ng kompetensiyalarning rivojlanganlik darajasi qayta baholanadi (ikkilamchi baholash). Bu ham o‘quvchi yutuqlarini, ham qo‘llanilgan metodikaning samaradorligini aniqlash imkonini beradi.

Tamoyillar mantiqiy izchillikka ega: birinchisi faoliyatni boshlaydi (dastlabki tashxis), o‘n ikkinchisi uni yakunlaydi (yakuniy baholash), oraliqdagilar esa mashg‘ulotlar mazmuni va shaklini belgilaydi.

To‘garak faoliyatining takomillashtirilgan modeli

Tamoyillarni amaliyotga ko‘chirish uchun besh blokdan iborat model ishlab chiqildi. Bloklar ketma-ket bog‘langan va yopiq siklni hosil qiladi: korreksiya natijasi navbatdagi tashxis uchun asos bo‘ladi (1-rasm).

1-rasm. Akmeologik yondashuv asosidagi informatika to‘garagi faoliyati modeli

- **Tashxislovchi blok** – anketa, test, suhbat, pedagogik kuzatish va individual rivojlanish xaritasi yordamida o‘quvchining boshlang‘ich holati aniqlanadi.
- **Konseptual-metodologik blok** – yuqorida bayon qilingan o‘n ikki tamoyil va akmeologik g‘oyalar faoliyatning nazariy asosini tashkil qiladi.
- **Tashkiliy-faoliyat bloki** – individual trayektoriyalar, loyihaviy faoliyat, bellashuv va kichik tanlovlar, kichik guruhlardagi kollaboratsiya, muammoli va ijodiy topshiriqlarni qamrab oladi.
- **Nazorat-baholash bloki** – boshlang‘ich va yakuniy tashxis, portfolio, refleksiv baholash va individual-refleksiv hisobotdan iborat.
- **Korreksion-rivojlantiruvchi blok** – o‘quvchining individual rivojlanish trayektoriyasini tuzatish, unga shaxsiy maslahat va yo‘l-yo‘riq berishni nazarda tutadi.

Modelning tashkiliy-faoliyat blokida interfaol metodlar (“Blis-so‘rov”, “Keys-stadi”, “Sinkveyn”), grafik organayzerlar (“Venn diagrammasi”), ta’lim strategiyalari (“Mantiqiy chalkash zanjir”), Canva Visual Suite va VistaCreate platformalari, Hot Potatoes va MyTest dasturlari asosiy vosita sifatida qo‘llaniladi.

Xulosa

Akmeologik yondashuv informatika to‘garagini kompyuter savodxonligini takrorlovchi mashg‘ulotdan o‘quvchi shaxsining shaxsiy va kasbiy yetukligini ta’minlovchi qo‘shimcha ta’lim shakliga aylantirish imkonini beradi. Tadqiqot natijasida asoslangan o‘n ikki ustuvor tamoyil to‘garak faoliyatining maqsadi, mazmuni, shakllari va baholash tizimini yagona mantiqqa bo‘ysundiradi.

Besh blokdan iborat model tamoyillarni amaliy harakatlarga aylantiradi: tashxis bilan boshlanib, korreksiya va individual trayektoriyani qayta belgilash bilan yakunlanadigan yopiq sikl o‘quvchining rivojlanishini uzluksiz kuzatish imkonini

beradi. Model tajriba-sinov ishida sinovdan o‘tkazilgan va natijalari “Pedagogik diagnostika va korreksiya” o‘quv qo‘llanmasi mazmuniga singdirilgan.

Keyingi tadqiqotlarda to‘garak dasturiga Python, HTML/CSS, MIT App Inventor va Scratch muhitidagi loyihalarni kiritish hamda bilim darajasiga ko‘ra ko‘p bosqichli (boshlang‘ich, o‘rta, yuqori) to‘garaklarni mentorlik asosida tashkil qilish istiqbolli yo‘nalish hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ““Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-6079-son Farmoni. 2020-yil 5-oktyabr // https://lex.uz/ru/docs/5030957
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Xalq ta’limi tizimidagi maktabdan tashqari ta’lim samaradorligini tubdan oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4467-son Qarori. 2019-yil 30-sentyabr // https://lex.uz/docs/4532156
3. Акмеология / Под общ. ред. А.А.Деркача. – М.: Изд-во РАГС, 2004. – 76 с.
4. Бочарова Е.П. Акмеологический подход к образованию // Гуманитарные исследования в Восточной Сибири и на Дальнем Востоке. – Владивосток, 2008. – № 4. – С. 6–8.
5. Акмеологические принципы педагогической деятельности / Н.А.Ефремова-Шершукова и др. // Современные наукоемкие технологии. – Пенза, 2019. – № 11-1. – С. 156–160.
6. Bekmuratov A., Abdimuratova G.M. Acmeological approach to the formation of professional and creative abilities of future teachers // Web of Teachers: Inderscience Research. – 2025. – № 3 (6). – P. 35–39.
7. Босова Л.Л., Босова А.Ю., Коломенская Ю.Г. Занимательные задачи по информатике. – 3-е изд. – М.: БИНОМ. Лаборатория знаний, 2007. – 119 с.